קשת בענן

אֶת קַשְׁתִּי נָתַתִּי בֶּעָנָן וְהָיְתָה לְאוֹת בְּרִית בֵּינִי וּבֵין הָאָרֶץ: (בראשית פרק ט פסוק יב).[1]

כְּמַרְאֵה הַקֶּשֶׁת אֲשֶׁר יִהְיֶה בֶּעָנָן בְּיוֹם הַגֶּשֶׁם כֵּן מַרְאֵה הַנֹּגַהּ סָבִיב הוּא מַרְאֵה דְּמוּת כְּבוֹד ה׳ ...: (יחזקאל א כח).[2]

כתר יונתן בראשית פרק ט פסוק יג – ברית ה' והארץ

את קשתי נתתי בענן והיתה לאות ברית בין מאמרי ובין הארץ.[3]

מסכת אבות פרק ה משנה ו - מאותם שנבראו בין השמשות

עשרה דברים נבראו בערב שבת בין השמשות ואלו הן: פי הארץ ופי הבאר ופי האתון והקשת והמן והמטה והשמיר והכתב והמכתב והלוחות ... ויש אומרים: אף צבת בצבת עשויה.[4]

רמב"ן בראשית פרק ט פסוק יב -נבראה בבריאה, אות הברית מעתה

המשמע מן האות הזה שלא היה קשת בענן ממעשה בראשית, ועתה ברא ה׳ חדשה לעשות קשת בשמים ביום ענן ... ואנחנו על כורחנו נאמין לדברי היונים שמלהט השמש באויר הלח יהיה הקשת בתולדה, כי בכלי מים לפני השמש יראה כמראה הקשת. וכאשר נסתכל עוד בלשון הכתוב נבין כן, כי אמר את קשתי ״נתתי״ בענן, ולא אמר ״אני נותן״ בענן, כאשר אמר זאת אות הברית אשר ״אני נותן״. ומלת קשתי מורה שהיתה לו הקשת תחילה. ולכן נפרש הכתוב, הקשת אשר נתתי בענן מיום הבריאה, תהיה מן היום הזה והלאה לאות ברית ביני וביניכם. שכל זמן שאראנה אזכיר כי ברית שלום ביני וביניכם.[5]

אבן עזרא בראשית ט יג-יד – פתרון אחר לתולדות הקשת

את קשתי הנה נתתי עתה קשת בענן. ואין פירושו כאשר אמר הגאון כי בתחילה היתה:

ונראתה הקשת - אילו היינו מאמינים בדברי חכמי יון, שמלהט השמש תולד הקשת, יש לומר כי השם חיזק אור השמש אחר המבול, והיא דרך נכונה למבין ... וטעם והיתה הקשת בענן. שהיא לעולם שם בסתר, והשם רואה אותה.[6]

---

[1] ובפסוק יג הסמוך: ״וְהָיָה בְּעַנְנִי עָנָן עַל הָאָרֶץ וְנִרְאֲתָה הַקֶּשֶׁת בֶּעָנָן״. ושני פסוקים בהמשך, פסוק טז: ״וְהָיְתָה הַקֶּשֶׁת בֶּעָנָן וּרְאִיתִיהָ לִזְכֹּר בְּרִית עוֹלָם בֵּין אֱלֹהִים וּבֵין כָּל נֶפֶשׁ חַיָּה בְּכָל בָּשָׂר אֲשֶׁר עַל הָאָרֶץ״. שלוש פעמים מופיע כאן הביטוי ״קשת בענן״. הקשת המכילה את כל צבעי הטבע, מופיעה תמיד על רקע אפרוריות ושחור העננים. ובתווך נמצאים המים המביאים חיים לעולם.

[2] איזה דימוי מוצא יחזקאל לנוגה כבוד ה׳ שהוא רואה במעשה המרכבה? - קשת בענן. ודווקא הוא מדגיש גם את המים – את ״יום הגשם״. ראו שם גם פסוק קודם ״כעין החשמל״ שאולי מתקשר גם לברק. ולהלן נידרש עוד למעשה המרכבה של יחזקאל.

[3] תרגום (המיוחס ל) יונתן, אשר בניגוד לתרגום אונקלוס, מרחיב ומבאר את הפסוקים (ראו ספרו של א. שנאן: תרגום ואגדה בו, מאגנס, ירושלים תשנ״ג) מתרגם ״ביני״ ל״מאמרי״. כך הוא גם מתרגם את פסוק טז להלן: ״והיתה קשת בענן וארענה לזכור ברית עולם בין מאמרו של יי ובין כל נפש חיה בכל בשר שעל הארץ״. ה״מאמר״ מזכיר, כמובן את הבריאה שכולה במאמר הקב״ה: ״בעשרה מאמרות נברא העולם״ (מסכת אבות פרק ה משנה א). ״ברוך שאמר והיה העולם״. ״אשר במאמרו ברא שחקים״ ועוד. וכאן, לאחר המבול יש צורך להזכיר שהמאמר לא נמחה במבול.

[4] הקשת שייכת לתופעות פלאיות, כמו המן ופי האתון וכו׳ אשר ״התגלו״ לאחר בריאת העולם, אך הם חלק מהבריאה. זאת, כדי למעט בניסים ובבריאה נוספת (אבל משה אומר על פי הארץ: ״אם בריאה יברא ה׳ ״, במדבר טז ל). ראו פירוש המשנה לרמב״ם על משנה זו. הקשת, מצטרפת לכתב ולמכתב ולצבת שהם פלאיים במהותם, אך מרגע שהתגלו הפכו לחלק בלתי נפרד מחיי הטבע ובני האדם ולא אירוע חד-פעמי או דבר שהופיע ונעלם כמו השמיר, הבאר, המן, פי האתון וכו׳. הקשת היא תופעה פלאית, אך משהופיעה היא חלק מטבע והמציאות. אגב, לגבי אותם דברים שנבראו בין השמשות, יש גרסאות שונות. ראו למשל אבות דרבי נתן נוסח ב פרק לז: ״עשרה דברים נבראו בין השמשות: הקשת והזיקים והעננים הבאר והמן והמטה ופי הארץ ופי האתון ומקלו של אהרן והמערה. ויש אומרים: אף קברו של משה רבינו. ואֵילו של אברהם אבינו. רבי נתן אומר: אף כתב והמכתב והלוחות. רבי יהושע אומר: אף העור והשמיר. רבי נחמיה אומר: אף האור והפרדה״. ראו גם גמרא פסחים נד ע״א.

[5] לכאורה, אומר רמב״ן, יש סיבה טובה לחשוב שרק כאן, לאחר המבול, נוצרה הקשת. אך במחשבה שנייה, ובפרט מאז שהמדע הוכיח שזו תופעת טבע שנובעת ממפגש השמש (האור) והמים, מה גם שניתן לראות קשת בכל דלי מים שמוצב מול השמש (פריזמה), אף אנו נקרא את הפסוקים שנית ונראה שאכן הקשת קיימת מבריאת העולם – כבר ״נתתי״, ורק האות שמשמעותה ברית בין הקב״ה ובני האדם, הוא החידוש שלאחר המבול. בכך, מצטרף רמב״ן לגישת רס״ג – להלן בפירוש אבן עזרא הסמוך, שמדגיש את מילת נתתי ואומר: ״כבר נתתיה בענן״ והחידוש כאן, לאחר המבול, הוא רק באות ובברית. ביני וביניכם.

[6] הגאון אצל אבן עזרא הוא רס״ג שמפרש שהקשת מעולם הייתה. אך לדעת אבן עזרא ״נתתי״ הוא בלשון בינוני ולא עבר. עכשיו נתתי. ומה נעשה עם טענות המדע? נאמר שאור השמש שלאחר המבול נעשה חזק יותר וכעת הספקטרום כולו נראה, גם לעין האדם. אפשר ומר שגם לשיטת אבן עזרא הקשת הייתה תמיד שם, בסתר, מעבר לענן (מעבר לספקטרום הנראה לעין האדם) ורק הקב״ה ראה אותה. לאחר המבול וכאשר הקב״ה רוצה לתת אות לבני האדם, הוא מגלה אותה. בין אבן עזרא לרמב״ן ורס״ג נמצאת

שמות רבה (שנאן) פרשה ט סימן ט – מבקשים סימן ונענים

"כי ידבר אליכם פרעה לאמר תנו לכם מופת" (שמות ז ט) ... ר' יהודה בר שלום אומר: כהוגן הוא מדבר אליכם - תנו לכם מופת. וכן אתה מוצא בנח, אחר הנסים שעשה לו הקב"ה בתיבה והוציאו, אמר לו: "ולא יהיה עוד מבול לשחת הארץ" (בראשית ט יא), התחיל נח מבקש סימן עד שאמר לו הקב"ה: "את קשתי נתתי בענן והיתה לאות ברית" (שם). ומה נח הצדיק ביקש סימן - פרעה על אחת כמה וכמה![7]

בראשית רבה לד ו – מופת ושבועה "לא עוד"

"צא מן התבה - ... ולא קיבל עליו לצאת. אמר: אצא ואהא פרה ורבה למאירה? עד שנשבע לו הקב"ה שאינו מביא מבול לעולם עוד, שנאמר: "כי מי נח זאת לי אשר נשבעתי מעבור מי נח עוד וגו' " (ישעיה נד ט).[8]

רמב"ן בראשית פרק ט פסוק יב – קריאה לשלום

ואמרו בטעם האות הזה, כי הקשת לא עשאו שיהיו רגליו למעלה שיראה כאלו מן השמים מורים בו, "וישלח חציו ויפיצם בארץ" (תהלים יח טו), אבל עשאו בהפך מזה להראות שלא יורו בו מן השמים.[9] וכן דרך הנלחמים להפוך אותו בידם ככה כאשר יקראו לשלום למי שכנגדם. ועוד שאין לקשת יתר לכונן חצים עליו.[10]

מסכת ברכות דף נט עמוד א – לפשוט עקמימות שבלב

אמר רבי אלכסנדרי אמר רבי יהושע בן לוי: לא נבראו רעמים אלא לפשוט עקמומית שבלב, שנאמר: "והאלהים עשה שיראו מלפניו" (קהלת ג יד). ואמר רבי אלכסנדרי אמר רבי יהושע בן לוי: הרואה את הקשת בענן צריך שיפול על פניו, שנאמר: "כמראה הקשת אשר יהיה בענן ביום הגשם, כן מראה הנגה סביב, הוא מראה דמות כבוד ה' וארא ואפול על פני" (יחזקאל א כח). לייטי עלה במערבא, משום דמחזי כמאן דסגיד לקשתא.[11]

שיטת ספורנו שאומר: "את קשתי נתתי בענן – סדרתי שיהיה בטבע", אבל הוא מדגיש בהמשך דבריו, שכאן נעשתה הקשת כפולה שזה דבר שחכמי הטבע נלאו לתת לו הסבר. עד כאן דברינו בצד מדעי הטבע של הקשת. חז"ל לא התעסקו בד"כ בצד המדעי וכבר הסכימו שהקשת נבראה בערב שבת בין השמשות (נבראה בין השמשות ומופיעה בין שמש לענן). עניינם של חז"ל הוא יפי תפארתה של הקשת ובמה שהיא מסמלת.

[7] והמדרש ממשיך שם בתיאור אנשים ראויים שהלכו בדרכו של נח ובקשו אות וסימן, כמו חזקיהו, חנניה מישאל ועזריה ונענו. ואם כך, גם פרעה נוהג כשורה כשהוא מבקש ממשה ואהרון אות או מופת על שליחותם, ראו הדף תנו לכם מופת בפרשת וארא. נח הוא בית אב לכל מי שמבקשים אות או מופת, דרך משה ופרעה, גדעון, ועד נביא שיקום בכל דור שיקום, שמבחנו הוא באות או מופת שיעשה או שינבא על דבר שיארע בעתיד. ראו גם דברינו כיצד נכיר נביא אמת בפרשת שופטים וכן ונתן אליך אות או מופת בפרשת ראה. נח הוא הראשון והאות שביקש הפך לתופעת טבע וקבע בעולם - לא דבר חד פעמי.

[8] לפיכך אנו קוראים פרק זה של ישעיהו בהפטרת השבת. האות והברית שנח מקבל בדמות הקשת, הוא, עפ"י המדרש, השלמת התנאי שלו לצאת מהתיבה ולהתחיל חיים חדשים. הקשת היא האות והמופת שנח מבקש (דורש) הם עדות לשבועה שהקב"ה נשבע לו, כשיצא מן התיבה, שלא יהיה עוד מבול על הארץ - שתם עידן העונש הקולקטיבי. מנח למד אברהם לבקש אפילו על חלק מהעולם, על איזור מסוים שלא יושת עליו הרס כולל, ראו בראשית רבה לט ו בבקשת אברהם על סדום: "חלילה לך מעשות כדבר הזה להמית צדיק עם רשע - אמר ר' אחא: נשבעת ואמרת שאין אתה מביא מבול לעולם, מה אתה מערים על השבועה? אתמהא! מבול של מים אין אתה מביא, מבול אש אתה מביא? אם כן לא יצאת ידי השבועה!". ראו הדף צא מן התיבה וכן דברינו השבועה לנח – קץ העונש הטוטאלי? בפרשת זו. הקשת היא הסימן, היא אות ברית חיים לעולם.

[9] שלא יירו בלשוננו היום. ראו גם שמואל א לא ג איך מכונים הקשתים: "וַתִּכְבַּד הַמִּלְחָמָה אֶל שָׁאוּל וַיִּמְצָאֻהוּ הַמּוֹרִים אֲנָשִׁים בַּקָּשֶׁת וַיָּחֶל מְאֹד מֵהַמּוֹרִים". (וזו פרשנות אפשרית גם לדברי משה "שמעו נא המורים" בחטא מי מריבה).

[10] חזרנו, לרגע, לפרשני המקרא. אפשר שהאות שנח מקבל אמנם מבטיח שלא יהיה עוד הרס טוטלי, אבל הוא מקפל בתוכו גם איום סמוי ותזכורת קשה. הרי הייתה סיבה למה בא מבול לעולם! במבול, כחלק משינוי הטבע, הייתה כביכול הקשת הפוכה מזו שאנחנו רואים היום. קימורה היה מופנה כלפי מטה ולא כלפי מעלה. המיתר שעליו מושם החץ היה למעלה ברקיע והחיצים נשלחו מלמעלה למטה. אלהים כביכול נלחם בבני האדם ובעולם אשר ברא. כעת, התהפכה הקשת, כמו לוחם שבא לקראת יריבו ומראה שאין לו כוונות זדון והופך את הקשת עם הקימור פנימה והמיתר החוצה. אבל בה בעת זו תזכורת לבני האדם שהקשת יכולה גם להתהפך חזרה חס וחלילה. נחזור למדרשי חז"ל ולראיית הקשת כשגב ומראה כבוד ה' ולא כאיום על האנושות.

[11] אנו חיים את חיי היום יום שלנו ולא תמיד חושבים, כנח ואברהם ושאר צדיקים יסודי עולם, על נושאים גלובליים וחובקי עולם. הקשת, כמו ברק (זיקים) ורעם ושאר פלאי הטבע ומוראותיו (הר געש, רעידת אדמה, צונאמי, הוריקן) תפקידם להוציא אותנו מן השגרה, מלקיחת הטבע כדבר מובן מאליו ואף ללוש בו כרצוננו. זו מטרת הקשת אשר "מפשטת עקמומיות לב האדם" החי בשגרה המקהה את החושים ואת ההתרגשויות. הקשת מוציאה אותנו מהשגרה לא ברעש ולא בברק מסנוור או תנודות אדמה וים קולוסאליות, אלא בשקט, ביפי תפארת צבעיה שאינם אלא אותם צבעים החבויים בכל קרן אור רגילה שאנו רואים יום יום וכעת התפרקו לגורמיהם ונחשפו לעין. קשת בשקט. אדם שרואה ויודע להבחין, מיישר לרגע את ליבו מהעקמימות, נופל על פניו בהתפעלות והתרגשות. ומודה למאמר הקב"ה שגרם לו לעצור לרגע ולהביט ביפי הטבע. וכבר ראינו נפילות אפיים רבות במקרא ובתלמוד ואף אנו עושים כן כמעט כל יום. אלא שבמערבא, היינו ארץ ישראל, לא הסכימו עם דעה זו של התלמוד הבבלי שצריך ליפול על פניו בעת ראיית הקשת וקללו (לייטי) מי שעשה כך משום שנראה כסוגד לקשת. השוו עם האנשים שהיו סוגדים כך לשמש (יחזקאל ח טו). בין התפעלות מהטבע ("מה רבו מעשיך ה' ") ובין סגידה לו (עבודה זרה) דק המרחק.

אבל ברוכי ודאי מברך. מאי מברך? ״ברוך זוכר הברית״. במתניתא תנא: רבי ישמעאל בנו של רבי יוחנן בן ברוקא אומר: ״נאמן בבריתו וקיים במאמרו״. אמר רב פפא: הלכך נימרינהו לתרוייהו: ברוך זוכר הברית ונאמן בבריתו וקיים במאמרו.[12]

מסכת חגיגה דף טז עמוד א – מראה כבוד ה'

״כל המסתכל בארבעה דברים רתוי לו שלא בא לעולם: מה למעלה ומה למטה, מה לפנים ומה לאחור״[13] ... ״כל שלא חס על כבוד קונו רתוי לו שלא בא לעולם״.[14] מאי היא? רבי אבא אמר: זה המסתכל בקשת, רב יוסף אמר: זה העובר עבירה בסתר. מסתכל בקשת - דכתיב: ״כמראה הקשת אשר יהיה בענן ביום הגשם כן מראה הנגה סביב הוא מראה דמות כבוד ה׳ ״ ... דרש ר׳ יהודה ברבי נחמני, מתורגמיה (מתורגמו) דריש לקיש: כל המסתכל בשלשה דברים עיניו כהות: בקשת, ובנשיא ובכהנים. בקשת – דכתיב: ״כמראה הקשת אשר יהיה בענן ביום הגשם הוא מראה דמות כבוד ה׳ ״.[15]

מסכת חגיגה דף יד עמוד ב – כקישוטי חתן וכלה

... וכשנאמרו הדברים לפני רבי יהושע היה הוא ורבי יוסי הכהן מהלכים בדרך, אמרו: אף אנו נדרוש במעשה מרכבה. פתח רבי יהושע ודרש. ואותו היום תקופת תמוז היה, נתקשרו שמים בעבים ונראה כמין קשת בענן, והיו מלאכי השרת מתקבצין ובאין לשמוע, כבני אדם שמתקבצין ובאין לראות במזמוטי חתן וכלה.[16]

במדבר רבה פרשה יד ג "ביום השביעי" – התכלת שבציצית [17]

אמר חזקיה: מה נשתנית תכלת משאר מיני צבעונין שציוה האלהים להיות בציצית? מפני שתכלת דומה לעשבים, והעשבים דומים לים, והים דומה לרקיע, והרקיע דומה לקשת, והקשת דומה לענן, והענן דומה לכסא,

---

[12] פשרה כגון זו של שילוב נוסחאות, בפרט במחלוקות לגבי נוסח ברכות ותפילות, מצויה במספר מקומות. ראו למשל, תענית ז ע״א לגבי ברכת ההודאה על הגשם וכן בגמרא ברכות י׳ ע״ב לגבי ברכת התורה ״זו היא המעולה שבברכות״. ראו גם שולחן ערוך אורח חיים סימן קכז לגבי נוסח ״מודים״ שאנו אומרים בחזרת הש״ץ. לענייננו, תחילת דרשה זו רואה בקשת דבר שאסור להביט בו (נפילת אפיים) בגלל הפסוק ביחזקאל ואולי גם כהמשך לפסוק בקהלת שמובא בהקשר עם הרעמים (מדובר באותו דרשן). אך בסופה של הדרשה, התהפך העניין לגמרי. אין ליפול אפיים משום שנראה כעבודה זרה, אבל מנגד, יש לברך על הקשת, בשם ומלכות, ולצורך כך מן הסתם יש להביט בה.

[13] אלה דברי המשנה בתחילת פרק שני (משנה א) במסכת חגיגה אשר דנה בתנאים המיוחדים בהם מותר לעסוק במעשה מרכבה ומעשה בראשית. ראו דברינו דורשים או לא דורשים במעשה בראשית וכן דברינו מעשה מרכבה בחג השבועות. הקשת המופיעה בפרשתנו ובמעשה המרכבה שפרק א ביחזקאל היא הקשר בין מעשה בראשית למעשה מרכבה. ״רתוי״ הוא ראוי. ראו רש״י בגמרא שם דף יא ע״ב וכן שטיינזלץ ומילון אבן שושן בערך ״רתוי״. ובנוסח המשניות כתוב ״ראוי״, ראו משניות אלבק וכן קהתי.

[14] ראו דברינו כבוד אלהים הסתר דבר בפרשת בראשית.

[15] מדרש זה מציג עמדה ברורה וחד משמעית של איסור ההסתכלות בקשת, בדומה לאיסור להסתכל בכהנים בשעת ברכתם (שמקורו במקדש שאז היו מברכים בשם המפורש, ראו הגמרא שם בהמשך) – איסור שאנו מקפידים עליו גם היום. ראו מדרש פתרון תורה פרשת וידבר עמוד 118 : ״קשת מפני שיהיה דומה למראה שכינה, שנאמר: כמראה הקשת. וכאיזה צד יעשה? רואה ומעלים עיניו ממנו ומברך ... וכך היה הושעיה עושה בשעה שהיה הקשת נראית, היה מכניס את בנו לחדר חדרים״. הסמך הוא הפסוק ביחזקאל המסיים במילים: ״הוא מראה דמות כבוד ה׳ **ואראה ואפול על פני**״. גמרא זו במסכת חגיגה היא המשך ברור לסיפור על הארבעה שנכנסו לפרדס (דף יד ע״ב) שמסתיים לא רק בסופו של אלישע בן אבויה הוא אחר (דברינו במיוחדים) שקיצץ בנטיעות, אלא גם סופם של בן עזאי שהציץ ומת וגם זה של בן זומא שנטרפה דעתו תוך כדי עיסוק במעשה בראשית (שם טו ע״א). ואפילו ר׳ עקיבא שיצא בשלום ״בקשו מלאכי השרת לדוחפו״ (טו ע״ב). ולגבי בן זומא ראו גם מדרש בראשית רבה ב ד: ״הלך בן זומא״. אגב, סיפור הארבעה שנכנסו לפרדס מופיע גם במדרש שיר השירים רבה פרשה א על הפסוק: ״הביאני המלך חדריו״. החידוש המעניין שם הוא סיבת יציאתו בשלום של רבי עקיבא. ראו הסיומת שם: ״ר׳ עקיבא נכנס בשלום ויצא בשלום, ואמר: לא מפני שגדול אני מחברי, אלא כך שנו חכמים במשנה מעשיך יקרבוך ומעשיך ירחקוך, ועליו נאמר הביאני המלך חדריו״. וכיצד נפשר בין ההלכה שצריך לברך עובר לעשייתן – לראייתן במקרה זה, היינו להסתכל לרגע בקשת על מנת שלא תהא ברכה לבטלה ובין האיסור של ר׳ אבא ורב יוסף להסתכל בקשת? נאמר שאמנם יש להביט בקשת לרגע לצורך הברכה, אך לא ״להסתכל״ ולהתבונן ארוכות ולחפש נסתרות. או שמא הבדל בין ״להסתכל״ לרגע ולהתפעל ״מה רבו מעשיך ה׳ ״, ובין ״להשתכל״ – להגות ולהעמיק חקר.

[16] האיסור כמו החשש לעסוק בנסתר הוא נושא רחב וסבוך ואפילו בגמרא שם, בתחילת פרק שני במסכת חגיגה, אנו מוצאים פנים לכאן ולכאן. ההסתכלות וההתבוננות המעמיקה בקשת, המסמלת את ההתעסקות בנסתר, איננה שלילית או פסולה מעיקרה. למי שחכם ומבין מדעתו מותר לדרוש במעשה בראשית בשניים ובמעשה מרכבה ביחיד (מסכת חגיגה פרק ב משנה א). כנגד האיסור של הסתכלות בקשת וארבעה שנכנסו לפרדס ושלושה מהם יצאו בפגע, עומד סיפור זה על דרשות נפלאות שעוררו את הטבע לחיים עד שכל האילנות אמרו שירה (ראו הסיפור הקודם שם על ר׳ יוחנן בן זכאי ור׳ אלעזר בן ערך שממנו למדו ר׳ יהושע ור׳ יוסי לדרוש במעשה בראשית ומרכבה) ואף הקשת הצטרפה מלמעלה. ההשוואה לחתן וכלה היא נרחבת הרבה מעבר לקישוטיהם ומתחברת למוטיב הקשר בין הקב״ה וכנסת ישראל - מוטיב שיר השירים שעליו הכריז רבי עקיבא שהוא ״קדש הקדשים״.

[17] דרשה זו מופיעה כחלק מדרשות רבות בפרשת נשא על הפסוק ״ביום השביעי נשיא לבני אפרים״ (שהקריב בשבת), אך בגוף הדרשה שלנו הוא דורש את הפסוק מתהלים כד: ״שאו שערים ראשיכם ... ויבא מלך הכבוד״ וכן הוא דורש את הפסוק ״ופרשו בגד כליל תכלת״ שזה היה הכיסוי החיצוני של הארון (מעל עורות התחש), בעוד שבכל שאר הכלים היה כיסוי עור התחש מעל בגד התכלת. המדרש קושר, היינו אומרים ״בפתיל תכלת״, את התכלת של הארון עם התכלת של הציצית ואת שניהם עם הקשת שראה יחזקאל.

והכסא דומה לכבוד, שנאמר: ״כמראה הקשת אשר יהיה בענן ... הוא מראה דמות ה׳ ״ (יחזקאל א כח). וחלק ליראיו תכלת שהוא מעין כבודו, שנאמר: ״ונתנו על ציצית הכנף פתיל תכלת״ (במדבר טו לח). הוי: ״ויבוא מלך הכבוד״ - שהוא חולק כבוד ליראיו.[18]

בראשית רבה פרשה לה סימנים ב, ג – לדורות עולם

״ויאמר אלהים זאת אות הברית אשר אני נותן ביני וביניכם ... לדֹרֹת עולם״. - אמר ר׳ יודן: לדֹרֹת כתוב,[19] פרט לשני דורות, לדורו של חזקיהו ולדורם של אנשי כנסת הגדולה. ר׳ חזקיה מוציא דורם של אנשי כנסת הגדולה ומביא דורו של ר׳ שמעון בן יוחאי.[20]

אליהו זכור לטוב ור׳ יהושע בן לוי היו יושבים ושונים כאחד. הגיעו לשמועה משל ר׳ שמעון בן יוחאי, אמרו: הרי בעל השמועה, ניכנס ונשאל אותו. נכנס אליהו זכור לטוב אצלו.[21] אמר לו:[22] מי עִמְּךָ? אמר לו: גדול הדור הוא, ר׳ יהושע בן לוי. אמר לו: נראתה הקשת בימיו? אמר לו: הן. אמר לו: אם נראתה הקשת בימיו, אין הוא ראוי לראות סבר פני.[23]

שם – עדיפות מידת הדין של מטה

״את קשתי נתתי״ -קישותי דבר שהוא מוּקָשׁ לי.[24] אפשר כן, אלא קשים של פירות.[25]

״והיה בענני על הארץ״ – ר׳ יודן בשם ר׳ סימון: (משל) לאחד שהיה בידו קוֹלֶב[26] רותח. ביקש לִתְּנוֹ על בנו ונתנו על עבדו.[27] ... והאחר דרש: כתוב: ״והיתה הקשת בענן וראיתיה לזכור ברית עולם בין אלהים ובין כל נפש

---

[18] ובילקוט שמעוני תהילים פרק צ ״תפלה למשה״ רמז תתמא מובאת הסיומת הבאה למדרש זה: ״אמר חזקיה: אם לובשין ציצית ותכלת, לא יהו סבורין שמא תכלת הם לובשין, אלא שיהיו מסתכלין באותה ציצית כאילו שכינה שרויה עליהם וראיתם אותו וזכרתם״. מכאן משמע שאדרבא, מצווה להסתכל בדברים המסמלים את כבוד ה׳: ציצית, רקיע, ים, עשבים, עננים וגם הקשת. ומכאן, מן הסתם המקור לפיוט ״**כדמות הקשת בתוך הענן - מראה כהן**״ (שהוא חולק כבוד ליראיו). ראו דברינו לבנת הספיר בפרשת משפטים וכן דברינו מצוות ציצית בפרשת שלח לך. עוד על הקשר בין הקשת לקריאת שמע, ראו מדרש פרקי דרבי אליעזר פרק כג: ״ונתן אות בקשת או ברית שבועה בינו לבין העם, שנאמר: את קשתי נתתי בענן, וכן התקינו חכמים שיהיה שבועת נח בכל יום ויום, שנאמר: למען ירבו ימיכם וימי בניכם״. וצריך להשלים את הפסוק: ״על האדמה״. אם ״שמוע תשמעו״, אז תזכו ל:״ונתתי מטר ארצכם בעיתו״, אבל לא מטר של מבול שיִמְחֶה חו״ח את היקום, אלא מטר של גשם נדבות וברכה שמביא חיים לעולם. גשם כפי שביקש חוני המעגל: ״לא כך שאלתי אלא גשמי רצון ברכה ונדבה״ (מסכת תענית פרק ג משנה ח). אם כך תעשו, תזכו לשבת בבטחה על האדמה אשר תיתן יבולה ״והגשם בעיתו״. והכל בזכות השבועה שנשבע ה׳ לנח: ״כִּי מֵי נֹחַ זֹאת לִי אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי מֵעֲבֹר מֵי נֹחַ עוֹד עַל הָאָרֶץ כֵּן נִשְׁבַּעְתִּי מִקְצֹף עָלַיִךְ וּמִגְּעָר בָּךְ״ (ישעיה נד ט) - שהקשת היא האות והמופת על כך.

[19] חסר שני וא״ו. כתוב לדרת וקוראים לדורות.

[20] פה שוב מתהפך הגלגל. נניח לציצית ולקריאת שמע ולכל הדברים הצנועים המסמלים את מראה הקשת בענן של כבוד ה׳ שיחזקאל מוסיף לנו, ונחזור לנח, לשבועה שלא יהיה עוד מבול, לברית הארץ ולקשת של הטבע שאנו רואים. גם אם נאמר שאין הקשת סימן רע ומאיים (ראו רמב״ן לעיל), עדיין עצם העובדה שצריך להזכיר את הברית, שצריך ״לשלוף״ את ההסכם המיוחד הזה, מלמד שיש כאן בעיה. אולי טוב יותר דור שלא נזקק לתזכורת ולברית זו, דור שרואה את הטבע ושומר עליו ועל מוסריות החברה האנושית ואינו זקוק לתזכורת של ברית נח. דור שחי כנח ובנח בברית שהוא כורת עם עצמו ועם הטבע סביבו. שני דורות מיוחדים היו כאלה. ויש עוד דור, דורם של שלומציון ושמעון בן שטח, ראו דברינו בימי שלומציון ושמעון בן שטח בפרשת בחוקותי.

[21] למחיצתו של רבי שמעון בר יוחאי.

[22] רבי שמעון בר יוחאי לאליהו

[23] סיפור זה על ר׳ שמעון בר יוחאי שלא רצה לקבל את פני ר׳ יהושע בן לוי (בעולם האמת), משום שבימיו של ר׳ יהושע בן לוי נראתה הקשת, מופיע גם בפסיקתא דרב כהנא יא וכן במסכת כתובות עז ע״ב (שם משמע שבאמת לא נראתה הקשת בימיו של ר׳ יהושע בן לוי, אלא שהוא לא רצה להתהדר בכך). הקשת מסמלת את מידת הדין והופעתה מציינת מצב של חטא והידרדרות מוסרית שבו מן הראוי היה שיבוא שוב מבול לעולם ורק אות הברית שנתן הקב״ה מונע זאת. דעה זו ניתנת לחיבור הן לגישה החיובית אשר מוצגת במדרש במדבר רבה פרשה יד לעיל (ובמידת מה גם בגמרא ברכות) והן לגישה הקשה שמוצגת בגמרא במסכת חגיגה וברמב״ן על הקשת ההפוכה. בכל מקרה, מוסכם שאין זה שבח לצדיק הדור שהקשת נראית בימיו - סימן שהיה כאן חטא והצטרכו לקשת. אלא שעדיין יש שתי אפשרויות. האחת הקשה, הקשת היא הסמל של מידת הדין, וזו עזות פנים להביט בה בלי לחשוש, בדומה לעזות הפנים של העיסוק במעשה בראשית - זה בחיבור הברור למסכת חגיגה. האפשרות השנייה הקלה יותר היא שיש כאן סמל לסליחה וכפרה. בסופו של דבר אין יותר מבול - זה בחיבור לגמרא בברכות ולמדרש במדבר רבה. עוד על ההקפדה על ר׳ יהושע בן לוי שבימיו אירע כך וכך, ראו בגמרא מכות יא א שאליהו נמנע מלהופיע לרבי יהושע בן לוי שלושה ימים, משום שבתחום מושבו אירע שאריה טרף בו אדם ולא התפללו זה על זה: ״שהיה להן לבקש רחמים על דורן ולא בקש״. ולא ה׳משולש׳ אליהו-רשב״י-ריב״ל, ראו סנהדרין צח א..

[24] דומה לי. אותו מראה הקשת בענן שראה יחזקאל שהוא כבוד ה׳, יהיה גלוי לעין כל?

[25] חזרנו להיבט המיסטי של הקשת שהיא כבוד ה׳. הדרשן משחק עם המילה קשת. מחד גיסא, דבר המוּקָשׁ לי, כביכול דומה (היקש) לקב״ה וכבוד שכינתו הנראה לעין כל. או אז אסור להביט בקשת וצריך אולי להיכנס לחדרי חדרים. מאידך גיסא, כל זה איננו אלא כקש, כקליפה ומעטפת של פרי. הפרי עצמו הוא הרחק מאיתנו ואין חשש שנביט או נחזה בכבוד השם. אדרבא, נראה בכבודו בנגלה ונזכר בו, במצוותיו ובעולם שברא והפקיד בידינו ״לעׇבְדָהּ ולשׇמְרָהּ״.

[26] פירוש א. א. הלוי אומר: קרדום. ולא מצאנו מקור מילה זו. ויש נוסחאות שכתוב כאן סולת רותחת, ראו רמב״ן בראשית ט יב.

[27] הענן הוא שמסוכך עלינו. הוא העבד שהקרדום או הסולת הרותחת יורדים עליו במקום עלינו. הקשת ״נלחמת״ בענן ויוצאים מים חיים.

חיה״. ״בין אלהים״ - זו מדת הדין שלמעלה, ״ובין כל נפש חיה״ - זו מדת הדין של מטה. מדת הדין של מעלה קָשָׁה, ומדת הדין של מטה רָפָה.[28]

שבת שלום
וגשמים בעיתם[29] וכתיקונם[30]
מחלקי המים

[28] גדולים וטובים התקשו במדרש זה ורמב״ן שמביא אותו בפירושו (בראשית ט יב) אומר שהוא סוד נעלם. לנו נראים שני פירושים אפשריים. האחד לחומרה והשני לקולא. לחומרה, הקשת מזהירה את בני האדם לקיים את הדין למטה (״שופך דם האדם באדם דמו יישפך״, למשל) שאם תהיה רפה, תצטרך מידת הדין שלמעלה להיות קשה ולהתערב. הפירוש השני, שהקשת מסוככת על בני האדם וגורמת לריפוי מידת הדין שלמעלה שהיא קשה ועד שיורדת למטה היא נמהלת במידת הרחמים (בקשת שהיא שילוב של המטר שמשקה את הארץ והשמש שמצמיחה את הירק) והופכת לרפה.

[29] בלילות שבת ורביעי וימים טובים, ראו דברינו גשמים בעיתם ושדים בזמנם בפרשת בחוקותי.

[30] ראו הסיפור על חוני המעגל מסכת תענית פרק ג משנה ח: ״התחילו גשמים מנטפין, אמר: לא כך שאלתי, אלא גשמי בורות שיחין ומערות. התחילו לירד בזעף, אמר: לא כך שאלתי אלא גשמי רצון ברכה ונדבה. ירדו כתיקונן״. ראו דברינו על חוני המעגל בשמיני עצרת בו מתחילים להזכיר ולומר ״מוריד הגשם״.